

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

4^ο διεθνές επιστημονικό συνέδριο

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΗΜΕΡΑ:

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

Αθήνα, 10-11 Νοεμβρίου 2011

Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΜΟΝΕΤΑΡΙΣΤΙΚΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Διονύσης Γράβαρης – Απόστολος Πανταζής

Α.ΤΟ ΚΕΥΝΣΙΑΝΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

Το κεϋνσιανό κοινωνικό κράτος είχε ως στόχο της μακροοικονομικής πολιτικής την πλήρη απασχόληση μέσω της πολιτικής μεγέθυνσης με σταθεροποίηση της οικονομίας προτάσσοντας τη δημοσιονομική έναντι της νομισματικής πολιτικής αποσκοπώντας στην υλοποίηση της αντίστοιχης κοινωνικής πολιτικής¹. Το κεϋνσιανό μοντέλο εφαρμόστηκε σε διαφορετικό βαθμό ολοκλήρωσης στις χώρες από το 1945 έως το 1975².

Στην πρώτη φάση ανάπτυξης του κεϋνσιανού συστήματος της πολιτικής οικονομίας η οποία εκτείνεται από το τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου έως τα μέσα της δεκαετίας του 1960 αναδεικνύεται η πολιτική ενσωμάτωσης (policy integration) μέσω της υλοποίησης του αποκαλούμενου «σοσιαλδημοκρατικού συμβολαίου»³.

Στη δεύτερη φάση ανάπτυξης του κεϋνσιανού συστήματος της πολιτικής οικονομίας η οποία εκτείνεται από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 έως το τέλος της δεκαετίας του 1970 αναδεικνύεται η πολιτική απενσωμάτωσης (policy disintegration) και το

---

¹ Γράβαρης Δ. (1997), *Κρίση του κοινωνικού κράτους και νεωτερικότητα*, Αθήνα: Ίδρυμα Σ. Καράγιωργα και Ψαλιδόπουλος Μ.(2002), *Οικονομικές θεωρίες και κοινωνική πολιτική. Η βρετανική προσέγγιση*, Αθήνα: Αίολος.

² Hall P.(1989), *The Political Power of Economic Ideas: Keynesianism across Nations*, Princeton New Jersey: Princeton University Press. Για την Ελλάδα βλ. Ψαλιδόπουλος Μ.(1990), *Κεϋνσιανή θεωρία και ελληνική οικονομική πολιτική: Μύθος και πραγματικότητα*, Αθήνα: Κριτική.

³ Clarke S.(1988), *Keynesianism, Monetarism and the Crisis of the State*, Aldershot: Edward Elgar.

σημείο κρίσης ως πλήγμα του μακροοικονομικού μοντέλου όπως εμφανίζεται ως «δημοσιονομική κρίση του κράτους»⁴.

(α) Στο εσωτερικό της σχέσης μεταξύ της καπιταλιστικής οικονομίας και του κοινωνικού κράτους στο κεϋνσιανό μοντέλο

(i) προτάσσεται το βιομηχανικό έναντι του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου (η περίφημη «ευθανασία του ραντιέρη»⁵) με συνέπεια τη ρύθμιση του επιτοκίου και των χρηματοπιστωτικών συναλλαγών ούτως ώστε να αποφευχθούν φαινόμενα κερδοσκοπίας. Σημαντικό είναι ότι η κεϋνσιανή θεωρία διαχωρίζει τις δύο μορφές του κεφαλαίου θεωρώντας ότι η χρηματοπιστωτική αποτελεί «στρέβλωση» της «κανονικής» μορφής του βιομηχανικού εφόσον διέπεται από κερδοσκοπικούς στόχους που αποσταθεροποιούν το οικονομικό σύστημα. Οι θεωρίες περί κοινωνίας που αναπτύσσονται την ίδια περίοδο (δεκαετίες 50 και 60) ονομάζουν την κοινωνία «βιομηχανική» και όχι καπιταλιστική (με σαφή πολιτικό στόχο) και έχουν ως αίτημα τον «εκσυγχρονισμό» (έναντι της «παραδοσιακής» κοινωνίας) με τον οποίο συνδέουν την «ανάπτυξη» και την «ευημερία» κάθε κοινωνίας που προσανατολίζεται στο δυτικό πρότυπο «προόδου» και «εξέλιξης»⁶. Στο εσωτερικό του κοινωνικού κράτους αναπτύσσεται στον τομέα της εκπαίδευσης η πολιτική σχεδιασμού του εργατικού δυναμικού⁷ και ταυτόχρονα αναπτύσσονται πεδία αντιμετώπισης των κοινωνικών προβλημάτων που δημιουργεί η ίδια η διαδικασία της εκβιομηχάνισης και αστικοποίησης και αφορούν τις συνθήκες στέγασης και υγιεινής των εργατικών στρωμάτων⁸. Μάλιστα το κοινωνικό κράτος θεωρείται ως αποτέλεσμα της ίδιας της εκβιομηχάνισης των κοινωνιών.

---

⁴ Γράβαρης Δ. (1997), *Κρίση του κοινωνικού κράτους και νεωτερικότητα*, Αθήνα: Ίδρυμα Σ. Καράγιωργα και O'Connor(1973), *The Fiscal Crisis of the State*, N.York:St.Martins.

⁵ Keynes J.M. (1936/2001), *Η γενική θεωρία της απασχόλησης, του τόκου και του χρήματος*, Αθήνα:Παπαζήσης.

⁶ Mishra R.(1977), *Society and Social Policy: Theoretical Perspectives on Welfare*, London and Basingstoke:McMillan Press, Rimlinger G.(1971), *Welfare Policy and Industrialization in Europe, America and Russia*, New York:John Wiley and Sons, Galbraith J.K.(1967), *The New Industrial State*, London:Hamish Hamilton.

⁷ Γράβαρης Δ.(2000), «Από το κράτος στο κράτος. Ορθολογικότητα και κανόνες νομιμοποίησης στην εκπαιδευτική πολιτική» στο Γράβαρης Δ.-Παπαδάκης Ν., *Εκπαίδευση και εκπαιδευτική πολιτική. Μεταξύ κράτους και αγοράς*, Αθήνα:Σαββάλας.

⁸ Wilensky H.-Lebeaux C.(1965), *Industrial Society and Social Welfare*, N.York:Free Press.

(ii) επικρατεί ο αποκαλούμενος «οργανωμένος καπιταλισμός» και οι αντίστοιχες «ρυθμισμένες» «φορντιστικές» σχέσεις εργασίας (μέσω συλλογικών συμβάσεων εργασίας) και παραγωγής μέσω και της τόνωσης της «ενεργού ζήτησης» όπως αυτή αντικατοπτρίζεται στην άνοδο των ονομαστικών μισθών, την διαμόρφωση εσωτερικής αγοράς, τον έλεγχο των τιμών και την καταπολέμηση της «υποκατανάλωσης» ως αιτίας της οικονομικής κρίσης⁹.

(iii) στο επίπεδο των επενδύσεων προτάσσεται η κοινωνικοποίηση των επενδύσεων αλλά και σε μερικές περιπτώσεις οι εθνικοποιήσεις τομέων της οικονομίας (ιδιαίτερα στη Βρετανία)¹⁰ ή η εφαρμογή σχεδίων Meidner (ιδιαίτερα στη Σουηδία¹¹) δηλαδή επανεπένδυσης των κερδών των επιχειρήσεων. Εφόσον η κεϋνσιανή θεωρία είναι μια θεωρία υποκατανάλωσης συνεπάγεται ότι το επίπεδο των καθαρών επενδύσεων εξαρτάται από τη μεταβολή της ενεργής ζήτησης σε μια περίοδο και μέσω της θεωρίας του «επιταχυντή» μετέτρεψε την αρχική βραχυπρόθεσμη θεωρία του Keynes σε μακροπρόθεσμη θεωρία ισορροπίας και ανάπτυξης του οικονομικού συστήματος το οποίο θα αντιμετώπιζε οριστικά τις οικονομικές κρίσεις¹².

(β) Στο επίπεδο της μεταβολής του κράτους προτάσσεται η δημοσιονομική πολιτική¹³ –η οποία ταυτίστηκε με την εναλλαγή ελλειμματικών και πλεονασματικών προϋπολογισμών αντίστοιχα με τις φάσεις ύφεσης και ανόδου της οικονομικής εξέλιξης- κινείται σε δύο άξονες,

(i) την προοδευτική αναδιανεμητική φορολογική πολιτική όπου θεσπίζονται τα «κοινωνικά δικαιώματα» (ασφαλιστικές παροχές, επίδομα ανεργίας, κοινωνικές υπηρεσίες σε είδος κ.ά.) και διαμορφώνεται ο λεγόμενος «κοινωνικός μισθός»¹⁴ ο

---

⁹ Bonefeld W.-Holloway J.(1991), *Μεταφορντισμός και κοινωνική μορφή. Μια μαρξιστική συζήτηση για το μεταφορντιστικό κράτος*, Αθήνα: Εξάντας, Lipietz A.(1990), *Αυταπάτες και θαύματα. Προβλήματα του περιφερειακού φορντισμού*, Αθήνα:Εξάντας.

¹⁰ Gough I. (2008), *Η πολιτική οικονομία του κοινωνικού κράτους*, Αθήνα: Σαββάλας, Fraser D.(1984), *The Evolution of the British Welfare State*, London:McMillan.

¹¹ Buci-Glucksmann C. & Therborn G.(1984), *Η σοσιαλδημοκρατική πρόκληση*, Αθήνα: Θεμέλιο.

¹² Πουρναράκη Ε.Δ.(1984), *Η εξέλιξη της μακροοικονομικής σκέψης στη θεωρία και πολιτική*, Αθήνα:Παρατηρητής.

¹³ Λαμπρινίδης Μ. (1985), *Δημοσιονομική πολιτική για τη σταθεροποίηση της οικονομίας: η κεϋνσιανή θεωρία*, Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλας.

¹⁴ Gough I. (2008), *Η πολιτική οικονομία του κοινωνικού κράτους*, Αθήνα: Σαββάλας.

οποίος στοχεύει στην αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης και η «συλλογική κατανάλωση» (εκπαίδευση, υπηρεσίες υγείας κ.ά.) και

(ii) την πολιτική κρατικών δαπανών κυρίως στη κεντρική χρηματοδότηση των κοινωνικών πολιτικών που θα εξασφαλιστεί από την διεύρυνση της φορολογικής βάσης και εμφανίζεται ως διαδικασία συγκεντροποίησης του κοινωνικού κράτους. Αξίζει να τονιστεί ότι η αύξηση των κρατικών δαπανών δεν είχε ως πηγή χρηματοδότησης το εθνικό δημόσιο χρέος μέχρι την κρίση του 1970¹⁵, πράγμα που συνδέεται μετά τον πόλεμο με την χορήγηση του σχεδίου Marshall ώστε να μην επανεμφανιστεί η κρίση μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο.

(iii) επικρατεί ο κορπορατισμός¹⁶ ως μορφή δημοκρατικής συμμετοχής των κοινωνικών συμφερόντων στις συλλογικές διαπραγματεύσεις μέσω ενός τριμερούς σχήματος κράτους – εργοδοσίας – εργαζομένων που αμβλύνει τις ταξικές εντάσεις και εξασφαλίζει την κοινωνική συνοχή και το «σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό συμβόλαιο» μέσω της εισοδηματικής πολιτικής και των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων (αντιμετωπίζοντας και το αντίπαλο δέος της σοβιετικής οικονομίας σε διεθνές επίπεδο). Το κράτος θεωρείται ως εκπρόσωπος του γενικού συμφέροντος και ουδέτερος διαμεσολαβητής της σχέσης εργασίας και κεφαλαίου βάσει της πλουραλιστικής πολιτικής θεωρίας, δηλαδή της εξισορρόπησης των αντιτιθέμενων κοινωνικών συμφερόντων ώστε να υπάρχει η εγγύηση ότι δεν θα επιβάλλονται στο κράτος τα συμφέροντα των οικονομικά ισχυρότερων. Επίσης, ως αλληλένδετοι στόχοι τίθενται η πολιτική ανάπτυξης που θα εξασφαλίσει εκτός από τη δίκαιη διανομή και την διεύρυνση του πλούτου της κοινωνίας. Η κρίση του κεϋνσιανού μοντέλου θα διαχωρίσει τους στόχους της οικονομικής ανάπτυξης και της κοινωνικής δικαιοσύνης αναδιαρθρώνοντας παράλληλα τον τρόπο παραγωγής πλούτου ή με άλλα λόγια του καθεστώτος συσσώρευσης.

(iv) στη σχέση δημόσιου και ιδιωτικού επικρατεί το μοντέλο της αποκαλούμενης «μικτής οικονομίας»¹⁷ δηλαδή της παρέμβασης του κράτους ώστε να αμβλυθούν οι ανισοροπίες της ιδιωτικής οικονομίας αλλά και της απόστασης από σοσιαλιστικού τύπου οικονομίες κεντρικού σχεδιασμού ή κρατικοποίησης της οικονομίας. Η ύφεση

---

¹⁵ Buchanan J.M.&Wagner R.(1977), *Democracy in Deficit: The Political Consequences of Lord Keynes*, N.York:Academic Press.

¹⁶ Schmitter P.&Lembruch G.(eds.) (1979), *Trends towards Corporatist Intermediation*, London:Sage.

¹⁷ Shonfield A.(1965), *Modern Capitalism*, Oxford: OUP και Mattick P.(1978), *Μαρξ και Κεϋνς. Τα όρια της μικτής οικονομίας*, Αθήνα: Οδυσσέας.

για τους κεϋνσιανούς ορίζεται ως υποαπασχόληση του εργατικού δυναμικού και των μέσων παραγωγής, μείωσης του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών και επενδυτικής αποχής και είναι συνέπεια του νόμου της προσφοράς και της ζήτησης. Ο πολιτικοοικονομικός σκοπός της πλήρους απασχόλησης και της νομισματικής σταθερότητας έχει ως όρο την κρατική παρέμβαση. Το κράτος τροφοδοτεί την «ενεργό ζήτηση» (ιδιωτική κατανάλωση, ιδιωτικές επενδύσεις και δημόσιες δαπάνες για δημόσια κατανάλωση και δημόσιες επενδύσεις) μέσω της αγοράς από τις ιδιωτικές επιχειρήσεις (πράγμα που αποκλήθηκε από μαρξιστικές θεωρίες ως «κρατικομονοπωλιακός καπιταλισμός») την περίοδο της ύφεσης και μέσω του «πολλαπλασιαστή» (ένα εισόδημα που προσφέρεται από το κράτος ως δαπάνη θα οδηγήσει σε ένα αθροιστικό εισοδηματικό αποτέλεσμα μεγαλύτερο της αρχικής κρατικής δαπάνης υπερβαίνοντας την υφεσιακή περίοδο).

(v) δίδεται έμφαση στις πολιτικές πλήρους απασχόλησης πράγμα που συνδέεται με την κεϋνσιανή θεωρία για την ανεργία που ασκεί κριτική στην νεοκλασική αντίληψη της αυτόματης θεραπείας της ελεύθερης αγοράς και της ανεργίας ως ηθελμένου και παροδικού φαινομένου ανισορροπίας. Η κεϋνσιανή θεωρία αμφισβητεί την υπόθεση των νεοκλασικών ότι η προσφορά εργασίας καθορίζει τον πραγματικό μισθό και τονίζει τη θεωρία της «ακαμψίας των μισθών» των εργαζομένων, θεωρεί δε το εισόδημα από μισθούς το κυριώτερο τμήμα του εθνικού εισοδήματος και συνεπώς πηγής της ενεργούς ζήτησης¹⁸. Ως προς τη σχέση μισθών και απασχόλησης η γνωστή «καμπύλη Phillips» μετά το 1960 αναπροσδιόρισε την κεϋνσιανή θεωρία και το εύρος των πολιτικών που ήταν εφικτό να ακολουθήσει η εκάστοτε κυβέρνηση ανταλλάσσοντας (trade-off) το επίπεδο του πληθωρισμού και της ανεργίας αναδεικνύοντας την αντινομία μεταξύ των στόχων της πλήρους απασχόλησης και της σταθεροποίησης των τιμών σε μονοπωλιακό καθεστώς.

(vi) στη συναλλαγματική πολιτική διέπετο από το μεταπολεμικό σύμφωνο του Bretton Woods για τη διεθνή νομισματική και πιστωτική συνεργασία και τη συγκρότηση διεθνών οργανισμών (Διεθνής Τράπεζα Ανικοδόμησης και Ανάπτυξης και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο) με αρχικό σκοπό την ενίσχυση των φτωχότερων κρατών ούτως ώστε να προσεγγίσουν το επίπεδο ανάπτυξης των δυτικών οικονομιών και παρέχοντας εγγυήσεις για το παγκόσμιο εμπόριο.

---

¹⁸ Δεδουσόπουλος Α.(2000), *Θεωρίες Ανεργίας τομ.Α*, Αθήνα:Τυπωθήτω-Δαρδανός.

(γ) στο κοινωνικοταξικό επίπεδο υπάρχει μια ισχυρή μερίδα της κεφαλαιοκρατικής βιομηχανικής τάξης που έχει συμφέρον από την εφαρμογή πολιτικών ενεργούς ζήτησης και η επιχειρηματική τάξη εξασφαλίζοντας την «εργασιακή ειρήνη» είναι σε θέση να αναπτύξει την οικονομική της δραστηριότητα. Επίσης, δημιουργείται η λεγόμενη «μεσαία τάξη» η οποία λειτουργεί ως παράγοντας κοινωνικής συνοχής, άμβλυνσης των ταξικών διαφορών, ενίσχυσης της κατανάλωσης βιομηχανικών εμπορευμάτων, ενώ η εργατική τάξη ενσωματώνεται μέσω της κοινωνικής πολιτικής και της σταθεροποίησης της οικονομίας. Ο σκοπός, όπως τέθηκε ρητά στον «Πόλεμο κατά της Φτώχειας» στις Η.Π.Α., της καταπολέμησης της φτώχειας μετατοπίστηκε από το πεδίο της φιλανθρωπίας (ως ιδιωτικής μορφής αναδιανομής) προς το κοινωνικό κράτος καθορίζοντας κριτήρια κατώτατων μισθών και κοινωνικών αναγκών¹⁹. Ταυτόχρονα το κενσινανό κοινωνικό κράτος έχει ως λειτουργικό όρο τη δημιουργία της κοινωνικής διοίκησης δηλαδή μια δημοσιούπαλληλική δομή που θα λειτουργεί σε μακροκοινωνικό επίπεδο ως φορέας αντικειμενικότητας και ουδετερότητας και το αντίστοιχο εργατικό δυναμικό των δημοσίων λειτουργιών οι οποίοι υπηρετούν το γενικό συμφέρον της κοινωνίας²⁰ (που θα αποτελέσει έναν από τους στόχους της μονεταριστικής «αντεπανάστασης»).

Ταυτόχρονα, όμως, η διαδικασία της κυκλοφορίας εμφανίζεται και ως διαδικασία (ανα)διανομής, στο βαθμό που τίθεται υπό τη μορφή του εισοδηματικού κυκλώματος. Το ίδιο ισχύει και για τις επιμέρους συνιστώσες των δύο διαδικασιών, της κυκλοφορίας και της διανομής: η κίνηση των μεγεθών της κυκλοφορίας (κατανάλωση, επένδυση, κλπ) αντιστοιχεί ταυτόχρονα σε κινήσεις των εισοδηματικών κατηγοριών (μισθοί, κέρδη, κλπ.). Σε αυτήν, ακριβώς, την παράλληλη – αν όχι ταυτόχρονη – κίνηση των δύο διαδικασιών της κυκλοφορίας και της διανομής έγκειται και το ακόλουθο παράδοξο: Ενώ η συνολική κρατική παρέμβαση έχει ως πεδίο εφαρμογής τη διαδικασία της κυκλοφορίας, η νομιμοποίησή της έχει ως αφετηρία τη διαδικασία της διανομής στο βαθμό που αντλεί την ισχύ της από κανόνες αναδιανομής του εισοδήματος.

---

¹⁹ Alesina A. & Glaeser(2009), *Η καταπολέμηση της φτώχειας στις ΗΠΑ και την Ευρώπη. Δύο διαφορετικοί κόσμοι*, Αθήνα:Πόλις, Flora P.-Heidenheimer A.J.(1981), *The Development of Welfare States in Europe and America*, New Brunswick-London: Transaction Publishers.

²⁰ Νουτσόπουλος Θ.(2009), «Εισαγωγή» στο Keynes J.M., *Οι οικονομικές συνέπειες της ειρήνης*, Αθήνα:Παπαζήσης.

. Η καθοδική πορεία του μεταπολεμικού βιομηχανικού κύκλου αρχίζει ήδη από το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1960 με βασικό σύμπτωμα την αισθητή για τις περισσότερες ανεπτυγμένες καπιταλιστικές δημοκρατίες ανάσχεση στους ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης. Η ανάσχεση αυτή υποδηλώνει αφενός ότι το πρότυπο της μακροοικονομικής παρέμβασης δεν αποδίδει πλέον τα επιθυμητά αποτελέσματα και αφετέρου ότι η αύξηση του προϊόντος και του εισοδήματος δεν είναι πλέον αρκετή για τη χρηματοδότηση – μέσω της φορολογίας – του δημοσιονομικού ελλείμματος. Η εξάντληση των ορίων αυτού του προτύπου μακροοικονομικής παρέμβασης γίνεται εμφανής με την εκδήλωση της πρώτης πετρελαιοκρίσης το 1973 αλλά και της δεύτερης πετρελαιοκρίσης το 1979. Οι δύο πετρελαιοκρίσεις της δεκαετίας του 1970 καθώς και η μονομερής καταγγελία της Συνθήκης του Μπρέτον Γουντς από της ΗΠΑ το 1971 εξασθένησαν σημαντικά τη δυνατότητα ελέγχου της συναλλαγματικής πολιτικής από τις κυβερνήσεις των εθνικών οικονομιών, περιορίζοντας με τον τρόπο αυτό και τη δυνατότητα «υπαγωγής» της λογικής της νομισματικής πολιτικής στη λογική της δημοσιονομικής πολιτικής. Η δεκαετία του 1970 σημαδεύεται από την αποσύνδεση των δύο βασικών μερίδων του κεφαλαίου, τις οποίες κρατούσε σφιχταγκαλιασμένες η ορθολογικότητα του «Κεϋνσιανού Πλέγματος Κρατικών Πολιτικών»: του χρηματοπιστωτικού αφενός και του παραγωγικού / βιομηχανικού αφετέρου. Η αποσύνδεση αυτή εκδηλώνεται με τον πιο εύγλωττο τρόπο στο φαινόμενο του στασιμοπληθωρισμού, της δυσεξήγητης την περίοδο εκείνη συνύπαρξης των δύο αρχικά αντιθετικών φαινομένων της ύφεσης και του πληθωρισμού.

Στο εσωτερικό του «Κεϋνσιανού Πλέγματος Κρατικών Πολιτικών» η κρίση εσωτερικεύεται υπό τη μορφή της δημοσιονομικής κρίσης, πλήττοντας με τον τρόπο αυτό τον πυρήνα της μακροοικονομικής πολιτικής και ειδικότερα την περισσότερο αυτοτελή της συνιστώσα τη δημοσιονομική πολιτική. Ο σχηματισμός των δημοσιονομικών ελλειμμάτων όχι μόνο δεν είναι σε θέση να εξασφαλίσει οικονομική μεγέθυνση μέσω της ενίσχυσης της ενεργού ζήτησης αλλά ταυτόχρονα αναδεικνύεται και στην κυριότερη πηγή πληθωριστικής πίεσης. Η αυτονόμηση των τριών συνιστωσών της μακροοικονομικής πολιτικής σηματοδοτεί την έναρξη της φάσης λειτουργικής αποδιάρθρωσης του «Κεϋνσιανού Πλέγματος Κρατικών Πολιτικών» καθώς η εισοδηματική πολιτική αλλά και οι επιμέρους κοινωνικές πολιτικές δεν είναι πλέον σε θέση να λειτουργήσουν σαν μέσα / εργαλεία για την επιδίωξη και

τελικά την επίτευξη των σκοπών της μακροοικονομικής πολιτικής. Έτσι, ενώ κατά την ανοδική πορεία του μεταπολεμικού βιομηχανικού κύκλου η κοινωνικοποίηση των συνθηκών αναπαραγωγής ήταν πρόσφορο μέσο για την επίτευξη της οικονομικής μεγέθυνσης, κατά την καθοδική πορεία αυτού του κύκλου και μάλιστα κατά τη στιγμή της κρίσης η ίδια κοινωνικοποίηση εμφανίζεται σαν να είναι το μείζον και πλέον σοβαρό εμπόδιο για την οικονομική μεγέθυνση. Το ζητούμενο τώρα είναι η επανιδιοποίηση αυτών των κοινωνικοποιημένων συνθηκών της αναπαραγωγής από το κεφάλαιο και μάλιστα υπό τη μορφή των δικών του ιδιοτήτων {properties}. Το νέο αυτό αίτημα σηματοδοτεί και την έναρξη της περιόδου συρρίκνωσης του κοινωνικού περιεχομένου της δημοκρατίας.

Η συρρίκνωση, ωστόσο, της πολιτικής της μορφής ακολουθεί την δική της χρονικότητα, μολονότι σε πολλά σημεία της βαδίζει παράλληλα προς τη διαδικασία αποδιάρθρωσης του «Κεϋνσιανού Πλέγματος Κρατικών Πολιτικών». Ειδικότερα, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 η εξάρθρωση των κορπορατιστικών προτύπων διαμεσολάβησης αλλά και συμμετοχής των επιμέρους κοινωνικών συμφερόντων στη διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής σημαδεύεται από έντονους αναδιανεμητικούς αλλά οπωσδήποτε αμυντικούς αγώνες εκ μέρους των εργατικών συνδικάτων αλλά και αμφισβήτησης της διαπραγμάτευσης και του «διαλόγου» μεταξύ των οργανώσεων κορυφής εκ μέρους μεμονωμένων κλαδικών σωματείων και ομοσπονδιών. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 η εξάρθρωση συνεχίζεται με το οργανωτικό διαζύγιο των σοσιαλδημοκρατικών και εργατικών κομμάτων από τα εργατικά συνδικάτα και με την τυπική κατάργηση των κορπορατιστικής έμπνευσης θεσμών διαμεσολάβησης και εκπροσώπησης. Σε σχέση τώρα με τη νέα μορφή νομιμοποίησης τη θέση του «σοσιαλδημοκρατικού συμβολαίου» έρχεται τώρα να πάρει ο νεοφιλελευθερισμός.

Ο νεοφιλελευθερισμός αρχίζει να αποκτά υπόσταση, σάρκα και οστά, ως πολιτική ιδεολογία στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και στις αρχές της δεκαετίας του 1980 στη Βρετανία αρχικά και κατόπιν στις ΗΠΑ. Η λειτουργία που επιτέλεσε ως πολιτική ιδεολογία υπήρξε διττή. Αρχικά λειτούργησε σαν ένα είδος «πολιορκητικού κριού» με στόχο την απονομιμοποίηση του ίδιου του σοσιαλδημοκρατικού συμβολαίου. Κατά την επιτέλεση αυτής της απονομιμοποιητικής λειτουργίας ο νεοφιλελευθερισμός άσκησε ριζική έως θανάσιμη κριτική στην αξία της ισότητας αλλά και στους μέχρι τότε ισχύοντες κανόνες αναδιανομής του πλούτου και του

εισοδήματος. Αξιοσημείωτη, στο πλαίσιο αυτό, υπήρξε η αμφισβήτηση των κοινωνικών δικαιωμάτων ως δικαιωμάτων συμμετοχής όχι μόνο στον παραγόμενο πλούτο αλλά και στην ίδια τη διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής. Με τον τρόπο αυτό η πολιτική ιδεολογία του νεοφιλελευθερισμού έρχεται να υπονομεύσει και να υποσκάψει τα θεμέλια του προηγούμενου συστήματος πολιτικής οικονομίας στο βαθμό που αμφισβητούσε τόσο την κοινωνικοποίηση των συνθηκών αναπαραγωγής όσο και την ιδιότυπη πολιτικοποίησή της. Απέναντι στις αξίες εκείνες, οι οποίες αποτελούσαν τα ηθικο-πολιτικά στηρίγματα της κοινωνικής συνοχής, αλληλεγγύης και δικαιοσύνης, ο νεοφιλελευθερισμός πρόβαλε στο προσκήνιο την ελευθερία των ατομικών επιλογών και ιδιαίτερα εκείνων, οι οποίες λαμβάνουν χώρα στο εσωτερικό της αγοράς εν γένει ή / και των επιμέρους αγορών. Κατ' ουσίαν, όμως, αυτή η αναβίωση της ηθικο-πολιτικής αξίας της ελευθερίας από την ιδεολογία του νεοφιλελευθερισμού δεν ήταν παρά μία νεκρανάσταση. Και τούτο επειδή η αναβίωση αυτή επιχειρείται ακριβώς την ίδια στιγμή που καταστρέφονται υλικές αξίες. Μάλιστα, η καταστροφή αυτή παρουσιάζεται και προβάλλεται σαν να ήταν η αναγκαία συνθήκη για την αναβίωση και τελικά την επικράτηση της ηθικο-πολιτικής αξίας της ελευθερίας.

Οσοδήποτε σημαντική κι αν υπήρξε αυτή η απονομιμοποιητική λειτουργία που επιτέλεσε η ιδεολογία του νεοφιλελευθερισμού, δεν μπορεί, ωστόσο, να συγκριθεί με τη δεύτερη, τη νομιμοποιητική του λειτουργία. Και τούτο επειδή, μετά την επικράτησή του ο νεοφιλελευθερισμός λειτούργησε ως η ιδεολογική «ατζέντα» ενός νέου προτύπου μακροοικονομικής παρέμβασης, του Μονεταριστικού Πλέγματος Κρατικών Πολιτικών.

Αυτή η διττή – απονομιμοποιητική αλλά και νομιμοποιητική παράλληλα – λειτουργία της πολιτικής ιδεολογίας του νεοφιλελευθερισμού υποδηλώνει ότι υπάρχει κάποια εκλεκτική συγγένεια ανάμεσα στην ιδεολογία αυτή αφενός και στο Μονεταριστικό Πλέγμα Κρατικών Πολιτικών αφετέρου. Εάν ισχύει αυτό, τότε είναι ανάγκη να επισημανθούν τα στοιχεία εκείνα, τα οποία συνηγορούν υπέρ μιας τέτοιας εκλεκτικής συγγένειας. Στην προσπάθεια αυτή, η κατάλληλη αφετηρία είναι ο ίδιος ο μονεταρισμός. Η θεωρία του μονεταρισμού είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το όνομα του αμερικανού οικονομολόγου Milton Friedman αλλά και των συνεργατών του. Στα γραπτά του Milton Friedman αλλά και στις προτάσεις πολιτικής που περιέχονται σε αυτά οικοδομείται ένα πρότυπο μακροοικονομικής πολιτικής διαμετρικά αντίθετο

προς εκείνο που είχε διατυπωθεί στη «Γενική Θεωρία» του J.M. Keynes. Το προνομιακό πεδίο παρέμβασης για το μονεταρισμό είναι η περίφημη «χρηματική οικονομία» σε αντίθεση με την «πραγματική οικονομία», η οποία αποτελούσε για το Κεϋνσιανό υπόδειγμα το προνομιακό πεδίο παρέμβασης. Αλλά και μείζων στόχος αυτής της παρέμβασης παρουσιάζεται ως διαμετρικά αντίθετος. Έτσι, ενώ για το Κεϋνσιανό υπόδειγμα ο βασικός και θεμελιώδης σκοπός της μακροοικονομικής πολιτικής είναι η ενίσχυση της ενεργού ζήτησης και συνακόλουθα η επίτευξη πλήρους απασχόλησης τόσο του εργατικού δυναμικού όσο και του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού, για το μονεταριστικό υπόδειγμα ο βασικός και θεμελιώδης σκοπός της μακροοικονομικής πολιτικής είναι η σταθερότητας της συνολικής οικονομίας με την καταπολέμηση του φαινομένου του πληθωρισμού. Τέλος, ενώ στο Κεϋνσιανό υπόδειγμα την πρωτοκαθεδρία κατά την άσκηση της μακροοικονομικής πολιτικής κατέχει η δημοσιονομική πολιτική, στο μονεταριστικό υπόδειγμα η πρωτοκαθεδρία περνάει από τη δημοσιονομική στη νομισματική πολιτική.

Όπως συνέβη και στην περίπτωση του Κεϋνσιανού υποδείγματος, η μονεταριστική θεωρία δεν εφαρμόστηκε στην αρχική της καθαρότητα αλλά με παραλλαγές από χώρα σε χώρα ²¹. Ανεξάρτητα, πάντως, από τις επιμέρους διαφοροποιήσεις η υιοθέτηση και η σταδιακή υλοποίηση του μονεταριστικού υποδείγματος μακροοικονομικής πολιτικής σε όλες τις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές δημοκρατίες είχε τις συνέπειες μιας τεκτονικής, ας πούμε, μετατόπισης όχι μόνο στη μακροοικονομική παρέμβαση αλλά στο σύνολο των κρατικών πολιτικών. Για το λόγο αυτό, άλλωστε, γίνεται λόγος περί Μονεταριστικού Πλέγματος Κρατικών Πολιτικών.

Βέβαια, το σημείο εκκίνησης αυτών των μετατοπίσεων είναι η ίδια η μακροοικονομική πολιτική. Σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε στο Κεϋνσιανό υπόδειγμα, η δημοσιονομική πολιτική μετατρέπεται τώρα σε μέσο / εργαλείο για την επιδίωξη και την επίτευξη των σκοπών της νομισματικής πολιτικής. Έτσι, οι σκοποί της νομισματικής πολιτικής γίνονται στόχοι και σκοποί της μακροοικονομικής παρέμβασης συνολικά. Στο μονεταριστικό υπόδειγμα ο βασικό σκοπό της νομισματικής πολιτικής είναι η καταπολέμησης του πληθωρισμού και η σταθεροποίηση της χρηματικής οικονομίας μέσω του ελέγχου στην προσφορά του χρήματος. Η μακροοικονομική παρέμβαση, επομένως, από πολιτική αναθέρμανσης

---

²¹ Για παράδειγμα, το μονεταριστικό υπόδειγμα εφαρμόστηκε στην πιο καθαρή του εκδοχή στην περίπτωση της Βρετανίας από την κυβέρνηση Θάτσερ, ενώ στην περίπτωση των ΗΠΑ το ίδιο υπόδειγμα συνδυάστηκε με τα «οικονομικά της προσφοράς» από την κυβέρνηση Ρήγκαν.

της οικονομίας μέσω της ενίσχυσης της ενεργού ζήτησης μετατρέπεται σε αντιπληθωριστική πολιτική, σε μια πολιτική αποπληθωρισμού της συνολικής οικονομίας. Με δεδομένο αυτόν το σκοπό η δημοσιονομική πολιτική περιορίζεται και αποσυνδέεται οριστικά από το στόχο της ενίσχυσης της ενεργού ζήτησης με το σχηματισμό και τη διαχείριση δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Αντίθετα, τα δημοσιονομικά ελλείμματα και κατ' επέκταση η πολιτική δημόσιου δανεισμού για τη χρηματοδότησή τους θεωρούνται τώρα αψεγάδιαστο σημάδι παθογένειας της συνολικής οικονομίας στο βαθμό που συνιστούν τη βασική πηγή πληθωριστικών πιέσεων. Η περιοριστική δημοσιονομική πολιτική, η περίφημη δημοσιονομική πειθαρχία, γίνεται πλέον μέσο / εργαλείο για την επιδίωξη και τελικά την επίτευξη των σκοπών της νομισματικής πολιτικής.

Όπως και στην περίπτωση του Κεϋνσιανού υποδείγματος μακροοικονομικής πολιτικής έτσι και τώρα στην περίπτωση της μονεταριστικής μακροοικονομικής πολιτικής το πεδίο παρέμβασης είναι εκείνο της κυκλοφορίας των υλικών αξιών. Με μία, ωστόσο, σημαντική διαφορά: στην περίπτωση της μονεταριστικής μακροοικονομικής πολιτικής η παρέμβαση εξαντλείται στη χρηματική κυκλοφορία, στις χρηματικές ροές του κυκλώματος, αφού σκοπός είναι ο έλεγχος των εισροών και των εκροών χρήματος στο κύκλωμα αυτό. Ταυτόχρονα, περιορίζεται ο ρόλος του κράτους κατά τον προσδιορισμό αυτών των ροών και ενισχύεται ο ρόλος των κεντρικών αλλά και των εμπορικών τραπεζών. Με τον τρόπο αυτό, αυτονομείται ο χρηματοπιστωτικός τομέας της οικονομίας και ο ρόλος που καλείται να διαδραματίσει στο επίπεδο της κυκλοφορίας. Η πολιτική καταπολέμησης του πληθωρισμού ως βασικός στόχος της μακροοικονομικής πολιτικής ισοδυναμεί με κλείσιμο στις στρόφιγγες των εισροών χρήματος, ενώ κατά την αρχική περίοδο της στασιμότητας η μακροοικονομική ισορροπία ισοδυναμούσε με περιορισμό της προσφοράς χρήματος στις ήδη περιορισμένες ποσότητες «αγαθών» που ευρίσκονταν σε κυκλοφορία.

Από την άλλη πλευρά και αναφορικά με την «πραγματική οικονομία», τα πραγματικά μακροοικονομικά μεγέθη, τόσο η ισορροπία όσο και η μεγέθυνση είναι, σύμφωνα πάντοτε με τις επιταγές της μονεταριστικής μακροοικονομικής πολιτικής, αποκλειστικά και μόνο ζήτημα των επιμέρους αγορών. Η σύνδεση, επομένως, της μονεταριστικής μακροοικονομικής πολιτικής με τις υπόλοιπες κρατικές πολιτικές θέτει ως προϋπόθεση τη μετάβαση από το επίπεδο της κυκλοφορίας στο «μικρο»-

επίπεδο των ανταλλαγών και κατ' επέκταση στις αγορές ως μηχανισμούς άριστης κατανομής των πόρων. Για το λόγο αυτό, άλλωστε, η μονεταριστική μακροοικονομική πολιτική συνδέεται άρρηκτα με το αίτημα αλλά και την πολιτική «απελευθέρωσης», δηλαδή απορρύθμισης των επιμέρους αγορών, έτσι ώστε αυτές να αναδειχθούν όχι μόνο σε μηχανισμούς άριστης κατανομής των πόρων αλλά και ορθής διανομής του εισοδήματος. Η πολιτική αυτή απορρύθμισης των αγορών, η οποία εφαρμόστηκε με σχετική συνέπεια από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 μέχρι σήμερα – και παρά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης που εκδηλώθηκε στο χρηματοπιστωτικό τομέα από το φθινόπωρο του 2008 – κατέγραψε μια σειρά από αποτελέσματα τόσο στον τομέα της οικονομίας όσο και στο πεδίο των κρατικών πολιτικών.

Στην πρώτη φάση του μονεταρισμού η απορρύθμιση των επιμέρους αγορών αποτυπώθηκε στις περίφημες και μαζικές αναδιαρθρώσεις σε πολλούς κλάδους των οικονομιών. Από το σύνολο των αναδιαρθρώσεων στην παραγωγή, μόνο το ένα τρίτο υπήρξαν πραγματικές αναδιαρθρώσεις ενώ τα υπόλοιπα δύο τρίτα ισοκατανεμήθηκαν είτε σε οριστική παύση της λειτουργίας και κλείσιμο ενός μεγάλου αριθμού επιχειρήσεων είτε στη γεωγραφική μετακίνηση πολλών παραγωγικών μονάδων σε χώρες του Τρίτου Κόσμου και μετά το 1989 σε χώρες του πρώην «Σοβιετικού Μπλοκ». Στη συνέχεια και σε μια δεύτερη φάση η απορρύθμιση των επιμέρους αγορών εστιάστηκε στην άρση των κρατικών μονοπωλίων και στη συρρίκνωση της επιχειρηματικής δράσης του κράτους με την «απελευθέρωση» των αγορών ενέργειας, τηλεπικοινωνιών, ύδρευσης και μεταφορών. Τέλος, στην αγορά εργασίας η πολιτική της απορρύθμισης υπήρξε ταυτόσημη με την άρση των ποικίλων «δυσκαμψιών» και κυρίως με τις «δυσκαμψίες» εκείνες, οι οποίες διαμόρφωναν το ύψος των μισθών και των ημερομισθίων σε επίπεδα υψηλότερα από εκείνα που προσδιόριζε το σημείο ισορροπίας.

Στο πεδίο των κρατικών πολιτικών οι μεταβολές είναι περισσότερο εμφανείς ως συνέπεια της αποσύνδεσης της μακροοικονομικής πολιτικής από την αναδιανομή του εισοδήματος. Πιο συγκεκριμένα, στο πεδίο της πολιτικής απασχόλησης και καταπολέμησης της ανεργίας οι μεταβολές συνδέονται με τον αναπροσδιορισμό της ανεργίας ως εκούσιας (διαρθρωτικής, θεσμικής ή ακόμα και ανεργία αναζήτησης απασχόλησης) αφενός και αφετέρου με την εισαγωγή της διάκρισης ανάμεσα σε παθητικές πολιτικές απασχόλησης αφενός (σε αυτές συγκαταλέγονται οι παντός

είδους εισοδηματικές ενισχύσεις στους ανέργους) και σε ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης αφετέρου. Στη στεγαστική πολιτική, επίσης, οι μεταβολές και ιδιαίτερα στη Βρετανία υπήρξαν σημαντικές. Έτσι, η πολιτική παροχής δωρεάν στέγης από το κράτος μετατράπηκε σε πολιτική αγοράς κατοικίας, ενώ στις υπόλοιπες χώρες η στεγαστική πολιτική μετατοπίστηκε σε πολιτική παροχής στεγαστικών δανείων από τις εμπορικές τράπεζες. Στο πεδίο της πολιτικής των συντάξεων η μεταβολή αποτυπώθηκε σε μετατόπιση από διανεμητικά συστήματα χρηματοδότησης των συντάξεων σε συστήματα όπου τα ανταποδοτικά στοιχεία εμφανίζονται περισσότερο ενισχυμένα. Στα πεδία της εκπαιδευτικής πολιτικής και της πολιτικής υγείας οι μεταβολές έχουν αποτυπωθεί στην εισαγωγή αγοραίων, ούτως ειπείν, στοιχείων σε σχέση τόσο με τη χρηματοδότησή τους όσο και με την παροχή των προσφερόμενων υπηρεσιών. Με τον τρόπο αυτό η κοινωνική πολιτική εκφυλίζεται σε μια υπολειμματική πολιτική κοινωνικής πρόνοιας, στο βαθμό που οι εισοδηματικές αναδιανομές και ενισχύσεις απευθύνονται πλέον στους αυθεντικά ενδεείς και γνησίως εξαθλιωμένους. Τέλος, η ενίσχυση της ζήτησης περνάει τώρα στον ιδιωτικό τομέα αφού η μείωση των αντίστοιχων κρατικών δαπανών αναπληρώνεται – για όσους διαθέτουν τα εχέγγυα – από τον δανεισμό μέσω των εμπορικών τραπεζών.

Έχουμε ήδη διαπιστώσει ότι στο εσωτερικό του Κεϋνσιανού Πλέγματος Κρατικών Πολιτικών η ιδιότυπη σύνδεση της μακροοικονομικής με τις κοινωνικές πολιτικές ισοδυναμούσε με μία εγγενή σε αυτό το πλέγμα κοινωνικοποίηση των συνθηκών αναπαραγωγής. Στην περίπτωση του Μονεταριστικού Πλέγματος Κρατικών Πολιτικών, αντίθετα, η λειτουργική του ολοκλήρωση θέτει ως προϋπόθεση την άρση αυτών, ακριβώς, των κοινωνικοποιημένων συνθηκών αναπαραγωγής. Εάν, επομένως, με την ισχύ του Κεϋνσιανού Πλέγματος Κρατικών Πολιτικών υπήρξαν αναδιανομές από το κεφάλαιο προς την εργασία με την εγκαθίδρυση και την παγίωση του Μονεταριστικού Πλέγματος Κρατικών Πολιτικών οι αναδιανομές ακολουθούν αντίστροφη πορεία: από την εργασία προς το κεφάλαιο. Αυτό σημαίνει αφενός ότι το Μονεταριστικό Πλέγμα Κρατικών Πολιτικών είναι πολύ πλησιέστερα στη λογική της ίδιας της κεφαλαιακής συσσώρευσης και αφετέρου ότι η παγίωσή του εγκαινιάζει τη φάση επανιδιοποίησης αυτών των κοινωνικοποιημένων συνθηκών ως ιδιοτήτων του κεφαλαίου.

Εάν πράγματι ισχύουν αυτές οι διαπιστώσεις, τότε μπορούμε να καταλήξουμε σε μία παρατήρηση με ιδιαίτερη σημασία για την ορθολογικότητα αλλά και τον

χαρακτήρα των κοινωνικών πολιτικών. Παρατηρούμε, ειδικότερα, ότι ο χαρακτήρας των κοινωνικών πολιτικών μεταβάλλεται όταν και μόνο όταν μεταβάλλεται και το υπόδειγμα της μακροοικονομικής πολιτικής. Αυτό με τη σειρά του σημαίνει ότι κάθε φορά η ορθολογικότητα της κοινωνικής πολιτικής υπερπροσδιορίζεται σε κάθε περίπτωση από την ορθολογικότητα της μακροοικονομικής πολιτικής και ότι η αυτοτέλειά τους είναι πάντοτε σχετική, εξαρτάται δηλαδή από την αυτοτέλεια της μακροοικονομικής πολιτικής. Οι διαπιστώσεις αυτές έχουν ιδιαίτερη σημασία σε σχέση με τις εμπειρικές μεθόδους προσέγγισης της κοινωνικής πολιτικής συνολικά. Για παράδειγμα, ο βαθμός γενναιοδωρίας της κοινωνικής πολιτικής δεν μπορεί να μετρηθεί μόνο από το ύψος των κοινωνικών δαπανών, δεδομένου ότι σε κάθε χρονοσειρά που θα μετρά αυτή την επίδοση θα υπάρχουν πάντοτε σημεία τομής και ασυνέχειες κάθε φορά που θα μεταβάλλεται η μακροοικονομική πολιτική. Επίσης, η τελική αναδιανεμητική επίπτωση της κοινωνικής πολιτικής συνολικά δεν είναι δυνατό να εκτιμηθεί παρά μόνο εφόσον έχουν προηγουμένως προσδιορισθεί οι θέσεις και η αυτοτέλεια της κάθε επιμέρους κοινωνικής πολιτικής στο εσωτερικό του συνολικού πλέγματος κρατικών πολιτικών.